

Svenska biotermgruppen två år senare

Helena Palm
Terminologacentrum TNC

För två år sedan, på Nordterm i Danmark, berättade jag om mina idéer om ett svenskt terminologiskt nätverk för bioteknik och molekylärbiologi. Nu finns detta nätverk, Svenska biotermgruppen, och mitt föredrag i år handlar om de två år som gått sedan starten; vad som gått bra, vad som gått mindre bra och vilka planer vi har för vår fortsatta verksamhet.

Svenska biotermgruppen är alltså ett terminologiskt nätverk bestående av forskare, vetenskapsinformatörer, språkvårdare och terminologer. I centrum av gruppen står en arbetsgrupp på fem till tio personer som träffas regelbundet och sedan skickar ut förslag till termrekommendationer och definitioner till en större remissgrupp. Vårt främsta mål är att motverka den domämförlust som påbörjats inom naturvetenskaplig forskning och högre utbildning. Vi vill därför samordna och vid behov nyskapa svensk terminologi inom det som brukar kallas de molekylära livsvetenskaperna (molekylärbiologi, genetik, mikrobiologi, cellbiologi osv.). Gruppens breda sammansättning gör att vi kan ta hänsyn till såväl termernas etablering i forskarvärlden som andra mer språkliga och terminologiska aspekter.

Sedan 1999 har det hunnit hända ganska mycket. Svenska biotermgruppen är nu väl-etablerad, och börjar på sina håll räknas som auktoritet på området. Vi har en webbplats med ungefär 120 termposter och ett sextiotal frågor och svar. Just nu är webbplatsen alltför svårnavigerad, eftersom allt material ligger direkt som html och inte är sökbart. Det gör bland annat att vi ofta får frågor om sådant vi vet finns på webbplatsen, men som frågaren inte lyckats hitta. Under sommaren har vi därför anställt en student som ska lägga över materialet i en sökbar databas i stället. Webbplatsen är vår huvudsakliga kommunikationskanal utåt, men vi sprider också information om Biotermgruppen under föredrag och konferenser av olika slag. Vi har också goda kontakter med massmedierna, bland annat med Vetenskapsradion, som hjälper oss att nå ut med våra rekommendationer.

Flera av "våra" termer har fått stort genomslag; det bästa exemplet är *fusionsgenomik*. Enkelt uttryckt kan man beskriva *fusionsgenomik* som nästa steg efter kartläggningen av människans genom (arvs massa): Nu vill man ta reda på vilka funktioner generna har. På engelska heter detta *functional genomics*. Förra hösten diskuterade vi olika alternativ till svensk term, och kom fram till att *funktionsgenomik* var det lämpligaste förslaget. Samtidigt arbetade de dåvarande forskningsråden på en gemensam rapport till regeringen om forskningen inom detta område – och kallade det för *funktionell genomforskning*. När vi fick veta det trodde vi först att chansen att få genomslag för vårt förslag skulle vara mycket liten, men vi tog ändå kontakt med forskningsråden och förklarade varför vi tyckte att *funktionsgenomik* är lämpligare. Termen *funktionell genomforskning* är snudd på missvisande, bland annat för att *funktionell* på svenska främst brukar syfta på något som är väl fungerande för sitt syfte men också för att det är lätt att man felaktigt lägger betoningen på första stavelsen på *genom* – man skulle i princip kunna tänka sig att ett område kan vara *funktionellt genomforskat*. Tvärtemot våra farhågor tyckte forskningsråden att *funktionsgenomik* var en bra term och bytte till den i sin rapport. I dag är det i allmänhet termen *funktionsgenomik* som används på svenska.

Svenska biotermgruppen deltar också ofta i diskussioner om domämförlust och språkpolitik. Bland annat har vi nära kontakt med den kommitté som arbetar med den parlamentariska utredning om svenska språket som pågår i Sverige just nu.

En av anledningarna till att det har kunnat gå så pass bra hittills är att vi hela tiden haft TNCs stöd. Jag har min arbetsplats på TNC, och jag har insett att det i princip varit en förutsättning för att arbetet skulle lyckas. Men allting har inte gått bra. Åtminstone är det en del vi varit tvungna att fundera mycket på. Jag ska fortsättningsvis koncentrera mig på fyra punkter:

- Finansiering
- Deltagare
- Skiftande termkrav
- Terminologiskt arbetssätt

Finansiering

I min enfald trodde jag från början att det skulle bli lätt att hitta finansiering. Redan under hösten 1999 fick jag nämligen pengar för några månader av Svenska Akademien, Vetenskapsakademien och dåvarande Forskningsrådsnämnden, dvs. från både språkvårdande organ och naturvetenskapliga instanser. Sedan trodde jag att vi hade foten inne, men det visade sig vara fel. Vi sökte pengar från Stockholms universitet, pengar avsatta för information till allmänheten, och fick oväntat avslag. Därefter ställde Svenska Akademien upp med lite mer, men sedan var det stopp länge. Från maj och under resten av förra året hade vi ingen finansiering alls. Tack och lov har vi nu fått pengar från universitet och högskolor runt om i landet, men det kommer bara att räcka under 2001. Vad vi gör sedan vet vi inte. Det största problemet är inte att de potentiella bidragsgivarna ogillar projektet, utan att det är så tvärvetenskapligt att det alltid går att säga att det ligger närmare någon annans område och plånbok. Tyvärr är jag pessimistisk nog att tro att vi inte kommer att få det genomslag vi förtjänar – och därmed på sikt självdö – utan ett ordentligt anslag på längre tid. Många av er som arbetar med terminologi känner igen problemet, och vi har inte lyckats lösa det för vår del ännu.

Deltagare

Att hitta aktiva deltagare har även det delvis varit svårt, mycket eftersom arbetet är i stort sett helt ideellt (det är bara jag som får en viss ersättning). De som är aktiva är mycket aktiva, men i princip sköts jobbet av fem sex personer av de ungefär trettiofem som är med. Lyckligtvis är vi som är mest aktiva både språkvetare och forskare och en är informatör, så det är inte bara en yrkeskategori som är representerad. Vi har försökt engagera fler, och till remissgruppen har det gått rätt bra, men det är fortfarande svårt. Framför allt skulle vi behöva fler forskare, gärna "tunga namn" så att vi får auktoritet bakom rekommendationerna. För ytterligare förbättra våra diskussioner efterlyser vi också forskare från fler deldiscipliner än de redan representerade. Just nu håller vi på att försöka engagera Vetenskapsakademien för ett

närmare samarbete, eftersom den av ovan nämnda skäl skulle vara en utmärkt institution att samarbeta med.

Skiftande termkrav

Forskare och informatörer väger delvis kriterierna för en bra term olika. Forskare ställer i regel framför allt krav på entydighet och praktisk användbarhet, medan det allt överskuggande kravet från informatörerna är att termerna ska vara genomsynliga. Ibland känns det som om vissa (framför allt journalister som inte själva är med i Biotermgruppen) tror att termerna kan bli så genomsynliga att de förklarar hela vetenskapsområdet. Så är det förstas inte. Från början hade jag höga ambitioner om att trots allt helt väga samman alla krav, men under arbetets gång har vi successivt kommit att prioritera forskarnas krav; det är trots allt de som i första hand använder termerna. Givetvis är genomsynligheten av vikt även för forskarna, så ofta går det ändå bra att komma överens. Ibland har vi i stället kompromissat och givit två parallella rekommendationer, så att de som absolut inte vill ta till sig en ny svensk term slipper det och de som absolut inte vill använda en engelsk term (om än väletablerad) slipper det. Ett exempel på det är *primer*, en liten molekyl som behövs för att DNA-molekylen ska kunna börja kopieras. Vi föreslog den svenska termen *startmolekyl*, men mötte motstånd bland remissgruppens forskare. Att helt slopa *startmolekyl* var heller inte populärt; då protesterade främst informatörerna. Nu rekommenderar vi båda termerna, men betonar att om man vill använda *primer* ska man böja termen på svenska: *en primer, flera primrar, de primrarna* (alltså inte med engelskt plural-s).

Terminologiskt arbetssätt

På sätt och vis kan man ifrågasätta om vi arbetar helt terminologiskt. Visserligen analyserar vi begreppen och utgår från dem när vi rekommenderar termer, men mycket har ändå handlat om kompromisser. Ofta kan man inte vara riktigt terminologisk i den bemärkelsen att man verkligen analyserar ett helt begreppssystem – det folk behöver på universitet och i andra

forskningssammanhang är i allmänhet enstaka termer, och helst snabbt. Det blir alltså till stor del punktinsatser, och även om vi inte hastar fram svar hinner vi inte lägga ner den tid som egentligen skulle krävas. Flera gånger har vi känt att vi krafsar på ytan till något mycket större, och ibland går det inte att nöja sig med punktinsatserna, eftersom varje svar drar med sig flera frågor och eftersom man måste vara ordentligt insatt i varje del. Just nu under sommaren undersöker vi om vi angripa ett lite större område, nämligen genomprojekten (HUGO osv.). Vår sommarstudent kommer att excerpiera ur ett antal internationella forskningstidskrifter, och så får vi se om vi kan starta ett "riktigt terminologiprojekt" till hösten. Egentligen skulle ämnen av detta slag kartläggas internationellt, men detta är i alla fall en början. Ett nordiskt samarbete skulle vi förstås också vara intresserade av.

Sammanfattningsvis är det frustrerande att se hur mycket mer vi skulle ha hunnit med om vi inte varit tvungna att ägna en massa tid åt att skriva ansökningar och oroa oss för alla avslag – men vi tycker ändå att vi kommit en bra bit på väg. Inför framtiden är vi mycket intresserade av Anita Nuopponens arbete om terminologi som verktyg för studenter i ickespråkliga ämnen. Det behövs också mer fackspråksundervisning i Sverige, inte bara om terminologi, utan även om kommunikation i allmänhet. Min förhoppning är att information om Svenska biotermgruppens webbplats och rekommendationer i framtiden ska integreras i en sådan undervisning på universitetsutbildningar i molekylärbiologi och liknande ämnen.

Karin Carlson
Svenska biotermgruppen
Institution för Cell- och Molekylärbiologi
Uppsala Universitet

Fackexperternas roll i terminologiarbetet

En av Svenska biotermgruppen styrkor är det starka engagemanget från fackexperter i dess arbete. Fackexperterna är som alla vet nödvändiga för legitimiteten i termöversättningarna, eftersom det är vi som vet vad som faktiskt avses med termerna. Fackexperternas aktiva

deltagande i termarbetet kan kanske också bidra till att bekräfta för terminologerna hur viktigt terminologiarbetet är för att undgå domänförluster.

En stor del av mitt arbete som universitetslärare och forskare består av handledning av yngre kollegor och studenter. Där har språk och kommunikation kommit att utgöra en väsentlig komponent, och jag har länge varit engagerad för att stärka universitetsstudenters språkliga förmåga, och deras förmåga att förmedla kunskap i sitt ämne på olika nivåer och till olika kategorier av mottagare. Detta förutsätter förmåga att uttrycka sig väl inom fackområdet på svenska såväl som på engelska. Så småningom har jag insett att detta också handlar om kvalitet – i undervisning såväl som i kommunikation. Det är få förunnat att kunna uttrycka sig lika nyanserat på ett främmande språk som på modersmålet. Att engagera mig i Svenska biotermgruppen blev en naturlig konsekvens av detta.

Biologistudiet vid Uppsala universitet innebär att studenterna först läser grundkurser i två år (förutom biologi också kemi, matematik och statistik), och därefter påbyggnadskurser i två år. Alla kurserna utnyttjar engelska läroböcker. Grundkurserna ges alltid på svenska, men för att göra det möjligt för utländska studenter att tillbringa en tid vid svenska lärosäten (och därmed också ge våra egna studenter möjligheter att studera utomlands) ges ett antal påbyggnadskurser varje år på engelska. För tre år sedan innebar detta att ungefär 70 % av alla 3:e och 4:e årets biologikurser vid Uppsala universitet gavs helt på engelska. Även på de "svenska" kurserna förekommer rikligt med engelskspråkiga inslag såväl som föreläsningar som stencilerat material; dessutom är som sagt alla läroböcker på engelska. Studenterna blir naturligtvis duktiga i engelska av detta. I lärarkollegiet var meningarna delade om huruvida deras svenska påverkades, och om detta i så fall gjorde något.

Efter några år växte dock insikten om att studenternas svenska faktiskt påverkades, och att det gjorde något. Vi har nu det uttryckliga målet att våra studenter skall behärska sitt ämne på svenska såväl som på engelska. Utbudet av engelskundervisade kurser är reducerat till cirka 30–40 % av påbyggnadskurserna, och från och med i år har vi startat ett kommunikation-

ionsträningsprojekt där studenterna under hela sitt fyraåriga universitetsstudium skall träna skriftlig och muntlig kommunikation i samband med sina biologistudier, på svenska såväl som på engelska, och få denna bedömd efter en enhetlig mall som skall göra det tydligt för studenten till envar tid var hans starka och svaga sidor ligger så att han kan arbeta med dem till nästa tillfälle.

Kommunikation består av många faktorer, där ett korrekt och bra språk egentligen borde ha en underordnad roll. Läser man en välskriven, intressant artikel tänker man – som biolog – sällan på hur författaren uttrycker sig. Det visar sig dock snabbt att själva språket ofta är den största stöttestenen för studenterna, liksom också för etablerade forskare. Jag har i min verksamhet sett – och hört – talrika exempel på hur en student eller forskare som i ett svenskspråkigt sammanhang fastnar på en term vars svenska motsvarighet han/hon inte känner till, första gången gör ett tappert försök att komma runt termen med en omskrivning. Andra gången samma sak händer hörs en djup suck, och den engelska termen används. Tredje gången byter man helt till engelska.

Detta gör att man drar sig för att skriva eller tala svenska inom sitt arbetsområde – vilket leder till det som språkvårdare kallar domänförluster. Jag får ibland en känsla av att de som vårdar det svenska språket inte riktigt förstår den stora betydelsen av att ha en fungerande terminologi för att bevara ett språk funktionellt. I det förslag till handlingsprogram för att främja svenska språket som Svenska språknämnden lade fram 1998 finns inga konkreta förslag som skulle syfta till att utveckla en svensk terminologi inom områden där domänförlust hotar eller är en realitet. Tvärtom är förslaget övergripande mål att *bevara* (min kursivering) det svenska språket som fullt funktionellt på alla områden, något som ju förutsätter att språket i dag skulle vara fullt funktionellt. Språket är inte fullt funktionellt utan en fungerande terminologi som gör det möjligt att använda det. En viktig uppgift för Svenska biotermgruppen är att skapa denna fungerande terminologi på svenska, och också öka insikten hos språkvårdande instanser om terminologiarbetets vikt för att undvika domänförluster.

Just nu arbetar en parlamentarisk kommitté under ledning av docent Björn Melander för att under hösten 2001 lägga fram förslag för att främja svenska språkets ställning i Sverige. Efter Nordtermmötet i Helsingfors fick Helena och jag tillfälle att tala med Björn Melander om terminologi och domändeförlust, där han till min stora glädje helt delade våra åsikter. Det återstår dock att se i vilken utsträckning hela den parlamentariska kommittén delar dem, och i vilken utsträckning det kommer att gå att få långsiktigt ekonomiskt stöd till terminologi-arbetet.

Samarbetet mellan terminologer, forskare och informatörer i biotermgruppen har varit mycket fruktbart både när det gäller att ta fram nya svenska termer och att vinna legitimitet för såväl termerna som arbetet bland forskare och allmänhet. Jag hoppas innerligt att det skall gå att finna stabila former för detta arbete, gärna utsträckt till andra vetenskapsområden, framöver.

NORDTERM 11

Nordterm 2001

Rapport från Nordterm 2001
Tusby, Finland den 13–16 juni 2001

Helsingfors 2002